

Televisiekijken, online en offline netwerkkapitaal en eenzaamheid

Deze studie richt zich op het identificeren van onderliggende processen van mediagebruik en netwerkkapitaal als hulpbron en eenzaamheid. De veronderstelling dat (nieuwe) mediatechnologie sociaal kapitaal vernietigt, blijkt op basis van het empirisch model niet op te gaan. Online netwerkkapitaal blijkt het offline netwerkkapitaal zelfs aan te vullen. Desalniettemin blijkt deze aanvulling niet bij te dragen tot meer sociale steun of vermindering van eenzaamheid.

Inleiding

De introductie van nieuwe media wordt dikwijls in eerste instantie met de nodige argwaan tegemoet getreden. Dit geldt voor printmedia, film en televisie, maar ook het internet (Kraut, Patterson, Lundmark, Kiesler, Mukopadhyay & Scherlis, 1998; Putnam, 1995; cf. Rice, 2002). Het gebruik van internet werd als negatief beschouwd voor zowel psychologisch als sociaal welbevinden van het individu en daarmee ook mogelijk kwalijk voor de samenleving als geheel. Een sociologisch georiënteerde benadering (cf. Putnam, 1995) stelt dat het gebruik van deze technologieën (i.c. televisie en internet) leidt tot privatisering van de vrije tijd met als consequentie dat niet alleen participatie in de samenleving afneemt, maar tevens het vertrouwen in de medemens en in maatschappelijke instituties.

Putnam baseert zijn claims over de relaties tussen vertrouwen en mediagebruik op cultivatiestudies (cf. Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1980). In deze studies werd een negatief verband waargenomen tussen televisiekijken en de mate waarin mensen vertrouwen hebben in de samenleving. Ondanks de geuite kritiek op cultivatiestudies (cf. Potter, 1993) meent Putnam dat resultaten van cultivatieonderzoek aanleiding geven om ook internet met argwaan te beschouwen. Kraut et al. (1998) stellen zelfs dat toegenomen internetgebruik tot een daling leidt van sociale betrokkenheid en psychologisch welbevinden.

Op basis van theoretische en methodologische kritiek en vervolgonderzoek (cf. Katz, Rice & Aspden, 2001; Nie, Hillygus & Erbring, 2002; Quan-Haase, Wellman, Witte & Hampton, 2002) is echter gebleken dat het wantrouwen tegenover het internet, betreffende het vernietigen van sociaal kapitaal, niet altijd gerechtvaardigd is. De relatie tussen typen internetgebruik en aspecten van sociaal kapitaal zijn complexer en meer ambiguë dan werd verondersteld. Op de eerste plaats is het gebruik van internet niet te beschouwen als een unidimensioneel concept. Zo is het belangrijk om onderscheid te maken tussen communicatief en niet-communicatief internetgebruik. Onder

Beide auteurs zijn verbonden aan het Nijmeegs Instituut van Sociaal en Cultureel Onderzoek (NISCO) binnen de Faculteit der Sociale Wetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen. Correspondentie-adres: Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail: m.vergeer@maw.ru.nl

niet-communicatief internetgebruik verstaan we websurfen, terwijl communicatief internetgebruik bestaat uit e-mailen en chatten. Op de tweede plaats is het mogelijk dat een verminderd sociaal kapitaal niet zozeer toe te schrijven is aan meer internetgebruik, maar dat er andere, alternatieve verklaringen zijn.

In deze studie staat het in kaart brengen van onderlinge relaties tussen verschillende vormen van mediagebruik (met name televisie en internet) en netwerkkapitaal centraal en wordt bekeken wat de consequenties zijn van vormen van netwerkkapitaal voor de sociale steun en eenzaamheid die mensen ervaren. Daarbij wordt nagegaan in welke mate netwerkkapitaal een mediërende rol heeft tussen enerzijds mediagebruik en anderzijds steun en eenzaamheid (Zhao, 2006). De centrale onderzoeksvragen in deze studie luiden als volgt:

- A. Welke relaties kunnen worden onderscheiden tussen de verschillende vormen van mediagebruik en aspecten van sociaal kapitaal?
 1. Welke relaties zijn er tussen het kijken naar televisie en het gebruik van verschillende internettoepassingen enerzijds en aspecten van online en offline kapitaal anderzijds?
 2. Hoe lopen de relaties tussen de omgang met offline en online netwerkkapitaal, de mate ervaren sociale steun en de eenzaamheid die mensen ervaren?

Inzake het netwerkkapitaal wordt een expliciet onderscheid gemaakt in netwerkkapitaal dat op internet (i.c. online) wordt onderhouden en netwerkkapitaal dat offline wordt onderhouden. Daarmee wordt geprobeerd inzicht te krijgen in de overeenkomsten en verschillen in de rol die offline en online netwerkkapitaal spelen als het gaat om sociale steun en eenzaamheid, en in hoeverre offline en online netwerkkapitaal elkaar aanvullen of juist vervangen.

De data waarop de analyses worden uitgevoerd, betreft een steekproef uit de Nederlandse bevolking van achttien jaar en ouder. Daarmee streeft dit onderzoek een grote externe validiteit na als het gaat om de relatie tussen mediagebruik en internet – dit in tegenstelling tot veel onderzoek dat beschrijvend van aard is, of gebaseerd is op een deelpopulatie van jongeren of ouderen of op een steekproef die door zelfselectie tot stand is gekomen.

Theorie en hypothesen

Time displacement

Er zijn veel verschillende definities van sociaal kapitaal. Hier sluiten we aan bij de definitie van Lin, die sociaal kapitaal omschrijft als sociale hulpbronnen, besloten in sociale relaties, en een sociale structuur, die aangesproken kunnen worden wanneer een actor de kans op het slagen van doelgericht handelen wil vergroten (2001, p. 24). Deze sociale hulpbronnen, toegankelijk door middel van sociale relaties, zijn volgens Putnam de laatste decennia afgenomen. Als belangrijkste verklaring stelt hij in *Bowling Alone* (2000) dat mensen in de loop der tijd steeds meer van hun vrije tijd binnenshuis in de privésfeer zijn gaan besteden. Een van de belangrijke redenen hiervoor is de gestage toename van het gebruik van (nieuwe) technologieën, met name televisie en internet, aldus Putnam. Hierdoor hoeven mensen hun vertier niet meer buitenshuis in de openbare sfeer te zoeken, zoals in het vereni-

gingsleven en in het gezelschap van andere mensen, maar vindt dit steeds meer plaats in de privésfeer voor de televisie of achter de computer. Een toename van tijd besteed aan televisie of internet gaat ten koste van andere activiteiten, zoals de omgang met anderen. Knulst (1999) constateert zelfs dat televisie de beschikbare vrije tijd als een spons opzuigt: tijd die mensen niet aan noodzakelijke activiteiten als slapen en werken kwijt zijn, wordt in toenemende mate besteed aan mediagebruik. Voor de Nederlandse situatie toont onderzoek aan dat, hoewel de totale tijdsbesteding aan media slechts met 2 procent steeg in de periode 1975-2005 (18,5 uur resp. 18,9 uur per week), televisiekijken 6 procent steeg (10,2 resp. 10,8) (Huysmans, De Haan, Van den Broek & Van Ingen, 2006; Nie & Hillygus, 2002). Volgens de eerder geformuleerde redenering zou deze toename van televisiekijken concurreren met de omgang met andere mensen. De hypothese luidt dan als volgt:

1. Naarmate mensen meer tijd besteden aan televisie, besteden zij minder tijd aan hun sociaal netwerk.

Niet alleen televisiekijken wordt gezien als een belangrijke invulling van vrij besteedbare tijd. Ook het websurfen, dat kan worden beschouwd als een niet-sociale vorm van internetgebruik, lijkt deze rol te vervullen. Zo blijken Nederlanders in 2005 3,8 uur per week achter de computer (online en offline) te zitten, een toename van twee uur ten opzichte van 2000. Online computergebruik is in dezelfde periode van een 0,5 uur naar 2,5 uur gestegen, een verviervoudiging (Huysmans et al., 2006). Deze activiteit lijkt, evenals het kijken naar televisie, de vrij te besteden tijd op te vullen en daarmee ten koste te gaan van de omgang met anderen.

Een verband tussen niet-communicatief internetgebruik (i.c. websurfen) en de omgang met het sociaal netwerk zou op het eerste gezicht moeten lijken op dat tussen televisiekijken en de omgang met het sociaal netwerk – ook tijd besteed aan websurfen zou ten koste gaan van de omgang met anderen. Dit moet echter nader worden gespecificeerd. Websurfen kan namelijk worden onderscheiden naar de typen webpagina's die men bezoekt: websites die tot doel hebben te amuseren of te informeren en websites kunnen worden gebruikt voor praktische zaken. Van amusementswebsites wordt verwacht dat deze worden bezocht vanuit dezelfde motieven die gelden voor het kijken naar televisieamusementsprogramma's. Voor een belangrijk deel zijn deze motieven ontspanning en het doorkomen van de tijd (Finn & Gorr, 1988; Rubin, 1984). Dit gaat met name op wanneer mensen veel vrije tijd hebben (Knulst, 1999; Papacharissi & Rubin, 2000; Song, LaRose, Eastin & Lin, 2004; Weiser, 2001). Als mensen veel tijd besteden aan het websurfen naar amusementswebsites gaat dat ten koste van de tijd die zij met anderen kunnen doorbrengen. De hypothese luidt dan als volgt:

2. Naarmate mensen meer tijd besteden aan websurfen voor amusement, besteden zij minder tijd aan hun sociaal netwerk.

Het bezoeken van informatieve websites kan, in tegenstelling tot het bezoeken van amusementswebsites, worden beschouwd als een indicatie voor de betrokkenheid bij de omgeving waartoe men behoort en het op de hoogte willen blijven van wat er in de wereld gaande is (i.e. *surveillance*). Zo blijkt dat nieuwsconsumptie en het zoeken naar en uitwisselen van informatie gepaard gaan met meer politieke en burgerlijke participatie in de samenleving en met meer interpersoonlijk vertrouwen (Norris, 1996; Shah, McLeod & Yoon, 2001). De hypothese inzake informatieve websites luidt dan als volgt:

3. Naarmate mensen meer tijd besteden aan websurfen voor informatie, besteden zij meer tijd aan hun sociaal netwerk.

Hoewel het bezoeken van websites tijd opslokt, worden op internet ook diensten aangeboden die tijd kunnen besparen. Zo kan men op het web boodschappen doen, vakanties boeken, winkelen en bankzaken en verzekeringen regelen. Hoewel het bezoeken van deze praktische websites tijd kost, zou dit in vergelijking met het regelen van deze zaken buitenshuis en in kantooruren (i.c. tijdens werktijd) per saldo tijdsbesparing kunnen opleveren. Deze vrijgekomen tijd zouden mensen kunnen gebruiken om hun sociale contacten te onderhouden. Hoewel eerder onderzoek geen ondersteuning leverde voor deze efficiëntiehypothese (Franzen, 2000; Nie, et al., 2002), zullen wij deze vooralsnog wel voor de Nederlandse situatie formuleren:

4. Naarmate mensen meer tijd besteden aan internet voor praktische zaken, besteden zij meer tijd aan hun sociaal netwerk.

Offline en online sociaal netwerkkapitaal

Naast de besproken vormen van niet-communicatief internetgebruik (i.c. websurfen) dient communicatief internetgebruik (i.c. e-mail, chatten en 'instant messaging') te worden onderscheiden. Communicatief internetgebruik kan gelijktijdig zijn (i.c. synchroon), zoals bij chatten en IM, of uitgesteld (i.c. asynchroon). Een veel gevoerde discussie betreft de mate waarin het offline sociaal kapitaal wordt verkleind door het onderhouden van een online sociaal kapitaal door middel van e-mail en chatten (Quan-Haase et al., 2002). Wellman, Haase, Witte en Hampton (2001: 1) stellen echter dat 'the Internet is becoming normalized as it is incorporated into the routine practices of everyday life'. Op zich hoeft een vervanging van offline sociaal kapitaal door online sociaal kapitaal namelijk niet problematisch te zijn. Ondanks of juist door een gebrek aan *social cues* zoals 'expressions given off' (Goffman, 1959) is internet een laagdrempelig medium waarmee onbekende personen kunnen worden benaderd en daarmee het eigen sociaal netwerk kan worden uitgebreid. Het blijft echter onduidelijk of online en offline sociaal kapitaal op soortgelijke wijze als sociale hulpbron functioneren. Is er sprake is van substitutie van offline kapitaal door online kapitaal (Nie & Hillygus, 2002), of ontwikkelen mensen met een groter offline kapitaal ook een groter online kapitaal? Vooralsnog wijst onderzoek uit dat van substitutie geen sprake is (Neustadt & Robinson, 2002; Wellman et al., 2001). Het sociaal netwerk kan echter op verschillende manieren worden geconceptualiseerd. Zo kan men netwerkkapitaal conceptualiseren in termen van *tijd besteed aan*, maar ook in termen van *omvang van* het netwerkkapitaal. Uitgaande van een beperkt tijdsbudget heeft de tijd besteed aan offline sociaal kapitaal een negatief verband met de tijd besteed aan sociaal kapitaal op internet. Echter, wat betreft de omvang van het sociaal netwerk verwachten wij dat mensen hun offline kapitaal ook online meebrengen. Zo blijkt dat mensen die Social Network Sites (SNS's, bijvoorbeeld MySpace, Hyves en Facebook) gebruiken voornamelijk anderen tot hun online sociaal netwerk rekenen die reeds offline tot hun sociaal netwerk behoorden (Boyd & Ellison, 2007). Kortom, naarmate mensen offline een groter sociaal netwerk hebben, is ook hun online sociaal netwerk groter. De hypothesen luiden dan als volgt:

5. Naarmate mensen een groter offline netwerkkapitaal hebben, is hun online netwerkkapitaal groter.

6. Naarmate mensen meer tijd besteden aan het netwerkcapitaal offline, besteden zij minder tijd aan het netwerkcapitaal online.
Wat betreft de relatie tussen tijd besteed aan het netwerk en de omvang van datzelfde netwerk verwachten wij dat die onderling positief samenhangt. Ook verwachten wij dat de tijd die men aan een netwerk besteedt, wordt bepaald door de omvang van dat netwerk. De hypothese voor zowel online al offline netwerkcapitaal luidt als volgt:
7. Naarmate mensen een groter netwerk hebben, besteden zij meer tijd aan dit netwerk.

De functionaliteit van offline en online netwerken

Hoewel vragen rond de omvang en tijdsbesteding inzake offline en online sociaal netwerken van belang zijn, is nog onduidelijk in hoeverre deze netwerken functioneel zijn als het gaat om hulp bij problemen. Het sociaalnetwerkcapitaal dat mensen in meerdere of mindere mate bezitten biedt sociale steun en fungeert als hulpbron bij psychosociale problemen (Caplan, 2007; Coleman, 1988; Lin, 2001; Van den Eijnden & Vermulst, 2006). Maar welke vormen van netwerkcapitaal functioneren daadwerkelijk als hulpbron?

Resultaten uit eerder onderzoek (cf. Valkenburg & Peter, 2007b, p. 1170) zijn niet eenduidig. Zo blijkt uit onderzoek van Dykstra, Van Tilburg en Gierveld (2005) dat een grotere omvang van een sociaal netwerk tot minder eenzaamheid leidt. LaRose, Guay en Boivin (2002) daarentegen vinden geen relatie tussen netwerkvang en eenzaamheid. Communicatie via internet leent zich bij uitstek om de omvang en diversiteit van het eigen netwerk uit te breiden. Met name de diversiteit van de netwerksamenstelling maakt het mogelijk dat mensen voor verschillende problemen ook verschillende mensen kunnen aanspreken. Daarmee zouden grote en heterogeen samengestelde netwerken meer in staat moeten zijn als sociale hulpbron te fungeren voor mensen bij verschillende typen problemen (Kavanaugh, Carroll, Rosson, Zin & Reese, 2005; Kavanaugh, Reese, Carroll & Rosson, 2005). De omvang van het sociaal netwerk zou dan vooral gerelateerd zijn aan sociale steun, terwijl de tijd besteed aan de omgang met het sociaal netwerk gerelateerd zou zijn aan eenzaamheid. Moody's onderzoek (2001) laat zien dat een groter offline sociaal netwerk samengaat met minder sociale en emotionele eenzaamheid. De omvang van het online netwerk hangt daarentegen niet samen met sociale eenzaamheid. Naarmate het online sociaal netwerk groter is, blijkt echter dat mensen emotioneel eenzamer zijn. Het is mogelijk dat mensen die veel online communiceren zich dan bij uitstek realiseren dat zij eenzaam zijn.

Het aangaan en onderhouden van contacten middels sociale internettoepassingen zoals e-mail en chatten is laagdrempeliger dan in *face-to-face*-situaties. De social cues die in het dagelijks leven additionele informatie geven over de gesprekspartner zijn bij e-mail en chatten veel minder aanwezig en anders als het gaat om het benaderen van onbekenden die hiërarchisch, geografisch of anderszins ver weg zijn (Haythornthwaite, 2002). Contacten die middels internet worden onderhouden, zijn naar verwachting dan ook in eerste instantie zwakker dan offline contacten (cf. Granovetter, 1973; Wellman & Gulia, 1999). Of deze zwakkere relaties ook minder als hulpbron functioneren, is niet duidelijk. Wel blijkt dat communiceren met onbekenden op internet veelal negatief uitwerkt op het sociale welbevinden (cf. Valkenburg & Peter, 2007a).

Vooralsnog gaan we er in dit onderzoek van uit dat het offline en het online netwerk eenzelfde relatie hebben met eenzaamheid. Omdat eenzaamheid veel meer gaat om het ontbreken van feitelijke omgang met anderen (i.c. de bestede tijd) dan de omvang van het netwerk, luiden de hypothesen als volgt:

8. Naarmate mensen een groter netwerk hebben, ervaren zij meer sociale steun;
9. Naarmate mensen meer tijd besteden aan de omgang met het sociaal netwerk, voelen zij zich minder eenzaam.

Sociale steun als interveniërend concept

Bovenstaande redeneringen over de relaties tussen de omgang met het eigen sociaal netwerk en eenzaamheid gaan er impliciet van uit dat een sociaal netwerk per definitie als sociale hulpbron functioneert. Echter, dit hoeft niet zo te zijn. Een sociaal netwerk kan alleen dan worden beschouwd als een sociale hulpbron als het in tijden van nood daadwerkelijk hulp biedt. Een groot sociaal netwerk dat niet bereid of in staat is om hulp te verlenen als dat nodig is, is uiteraard geen hulpbron. Enkele studies hebben reeds aangetoond dat er verbanden zijn tussen sociale steun, netwerk omvang en eenzaamheid (Caplan, 2007; Eastin & LaRose, 2005; LaRose et al., 2002). Om na te gaan of de ervaren sociale steun, naast het bestaande netwerkkapitaal, een additionele verklaring voor de mate van eenzaamheid biedt, wordt de volgende hypothese geformuleerd:

5. Naarmate mensen meer sociale steun ervaren, zijn zij minder eenzaam.

Eenzaamheid als motieven voor mediagebruik

Tot nu toe zijn relaties besproken waarbij mediagebruik een verklaring biedt voor de mate van eenzaamheid. Echter, het is ook mogelijk dat de causale relatie andersom verloopt en dat aspecten van sociaal kapitaal leiden tot meer mediagebruik. Zo kan eenzaamheid een motief zijn om televisie te kijken of internet te gebruiken (Van den Eijnden & Vermulst, 2006; Weaver, 2003): eenzame mensen nemen uit verveling of escapisme hun toevlucht tot het kijken naar televisie (Perse & Rubin, 1990). Dit leidt tot een invulling van tijd met mediagebruik die mensen vermoedelijk juist overhouden doordat zij minder tijd kwijt zijn aan de omgang met anderen. Tevens zouden mensen in hun strijd tegen eenzaamheid meer actief op zoek kunnen gaan naar sociale interactie op het internet, dat immers een laagdrempelige mogelijkheid is om te communiceren met anderen. Beaudoin (2007; cf. Van den Eijnden & Vermulst, 2006), die verschillende theoretische modellen over de relatie tussen mediagebruik en sociaal kapitaal empirisch test, concludeert dat het plausibeler is dat mediagebruik leidt tot sociaal kapitaal dan andersom. Desalniettemin worden in deze studie de wederkerige relaties getoetst van eenzaamheid en tijd besteed aan televisiekijken en websurfen.

Sociaalstructurele kenmerken

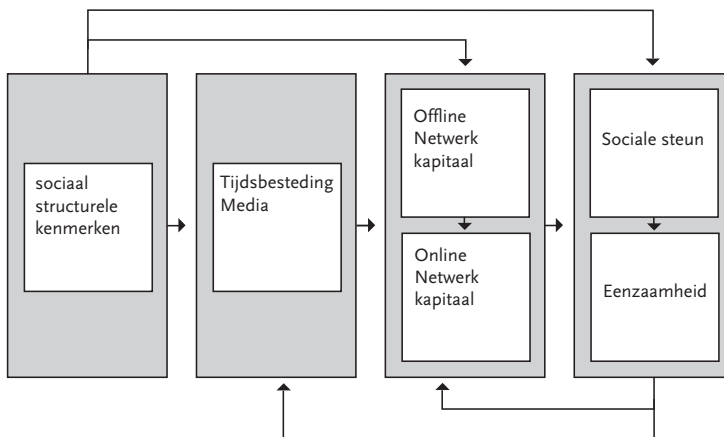
Om zo veel mogelijk uit te sluiten dat gevonden verbanden schijnverbanden zijn, wordt rekening gehouden met enkele sociaalstructurele kenmerken. Deze kenmerken blijken uit eerder onderzoek enerzijds samen te hangen

met computer- en internetgebruik en anderzijds met het aanwezige netwerk-kapitaal, ervaren sociale steun en eenzaamheid. Zo blijken jongeren en hoger opgeleiden zich makkelijker nieuwe communicatietechnologieën eigen te maken dan ouderen en lager opgeleiden (De Haan & Huysmans, 2006). Hoger opgeleiden hebben, mede door educatieve faciliteiten, doorgaans meer toegang tot computers en internet dan lager opgeleiden. Ook zijn zij beter in staat de technische drempels, die nog altijd met computer- en internetgebruik gepaard gaan, te slechten. Vrouwen en mannen onderscheiden zich in de wijze waarop zij internettoepassingen gebruiken. Zo blijkt dat vrouwen vaker e-mail gebruiken dan mannen (Boneva, Kraut & Frohlich, 2001). De auteurs verklaren dit door de rolopvattingen van vrouwen, die meer gericht zijn op het onderhouden van relaties met vrienden en familie. Vrouwen zijn hierin meer expressief, terwijl mannen e-mail meer instrumenteel gebruiken.

Wat betreft het netwerkcapitaal blijkt dat naarmate mensen ouder worden hun netwerk doorgaans kleiner wordt. Hierdoor neemt hun sociaal isolement en daarmee hun eenzaamheid toe (Den Draak, 2006). Voor mannen geldt dat zij veelal meeliften op het sociaal netwerk van hun vrouwelijke partner. Zodra zij wegvalt, door overlijden of scheiding, neemt het isolement van de man sterk toe (Dykstra et al., 2005).

De hierboven geformuleerde verwachtingen zijn samengevat in het conceptueel model dat is weergegeven in figuur 1.

Figuur 1
 Conceptueel model
 van relaties tussen
 mediagebruik,
 netwerkcapitaal, sociale
 steun en eenzaamheid



Analyse

Data

De doelpopulatie bestaat uit Nederlanders van achttien jaar en ouder. Op basis van het steekproefkader van vaste telefoonnummers van Nederlandse huishoudens is een aselechte steekproef getrokken van 2147 huishoudens. De selectie van de respondent uit het huishouden gebeurde op basis van leeftijd (i.c. de jongst aanwezige) en geslacht (i.c. de man). Deze strategie was erop gericht oververtegenwoordiging van vrouwen en ouderen bij telefonische enquëtering te verminderen. Ondanks de selectieprocedure bleven oudere vrouwen oververtegenwoordigd ($\chi^2=166,37$, $df=13$, $p<,001$) in vergelijking met de populatie (CBS, 2005). Uiteindelijk hebben 857 mensen deelgenomen

aan het onderzoek, resulterend in een *response rate* van 44,6 procent. In de analyses wordt alleen gewerkt met respondenten die op alle variabelen een geldige score hebben, waardoor uiteindelijk met 810 respondenten wordt gewerkt. Het waarnemingsinstrument betrof een gestructureerde vragenlijst die telefonisch werd afgenomen in november 2005.

Operationalisering

Eenzaamheid en *sociale steun* zijn gemeten door de respondent een aantal stellingen voor te leggen (zie tabel 1). Om de dimensionaliteit te bepalen, is een factoranalyse uitgevoerd (criteria: minimale eigenwaarde >1 ; communaliteit $> ,20$; factorlading eigen factor $> ,30$; oblique geroteerd, $KMO > ,50$). Hieruit bleek dat er twee duidelijk te onderscheiden en te interpreteren dimensies waren, namelijk 'eenzaamheid' en 'ervaren sociale steun'. De schalen van eenzaamheid en sociale steun bleken, gezien het beperkte aantal items, voldoende hoog (Cronbachs alfa = ,74 resp. ,80).

Tabel 1
Factoranalyse eenzaamheid en ervaren sociale steun

	Sociale steun	Eenzaamheid	Communaliteit
Ik heb genoeg mensen om me heen die me kunnen helpen	,95		,82
Ik krijg voldoende steun van andere mensen	,84		,73
Als ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij iemand terecht		,68	,44
Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen	,43		,27
Ik mis een echt goede vriend of vriendin		,76	,59
Ik mis mensen om me heen		,76	,59
Eigenwaarde	3,21	1,00	
Cronbachs alfa	,80	,74	

Noot: Factorladingen $< |,20|$ zijn niet weergegeven.

Het offline netwerkcapitaal is gemeten in termen van *omvang van het netwerk* en *tijd besteed aan het offline netwerk*. De omvang is gemeten door respondenten te vragen naar het aantal familieleden, vrienden, kennissen en burens die zij de week voor het interview voor privé- aangelegenheden hadden gesproken, persoonlijk of via de telefoon. De *tijd besteed aan het offline netwerk* is gemeten door te vragen naar de hoeveel tijd men hieraan besteedde in de week voor het interview.

De *omvang van het online netwerkcapitaal* is gemeten door respondenten te vragen naar het aantal familieleden, vrienden, kennissen en burens dat zij de week voor het interview via e-mail en chatten hadden gesproken. De *tijd besteed aan het online netwerk* is gemeten door te vragen hoeveel tijd men de week voor het interview e-mailde en chatte met familie, vrienden, kennissen en burens.

De *tijd besteed aan amusementswebsites, informatieve websites* en *websites voor praktische doeleinden* is verkregen door de hoeveelheid tijd die respondenten in de week voor het interview besteedden aan het bezoeken van deze drie typen websites tezamen te vermenigvuldigen met de percentages tijd die zij besteedden aan elke ervan afzonderlijk.

Alle tijdmetingen, te weten die van mediagebruik (i.c. televisiekijken en het bezoeken van websites voor verschillende doeleinden) en die van offline en

online tijd besteed aan sociaal netwerken, waren rechts-scheef verdeeld. Variabelen met scheve verdelingen hebben vaak een niet-lineaire relatie met andere, meer symmetrisch verdeelde variabelen. Om mogelijke niet-lineariteit te voorkomen, zijn alle tijdmetingen getransformeerd door de vierkantswortel ervan te nemen.¹

De sociaalstructurele kenmerken zijn als volgt gemeten. *Leeftijd* is gemeten door de respondent te vragen naar diens geboortjaar. *Opleiding* is gemeten door de respondent te vragen naar de hoogst voltooide opleiding, waarbij kon worden gekozen uit dertien categorieën variërend van 'geen opleiding' tot en met 'aio/oio, junioronderzoeker aan de universiteit'. Hoewel de variabele opleiding van ordinaal meetniveau is, heeft deze veel categorieën en is slechts gering scheef verdeeld. In zo'n geval (cf. Bollen, 1989, p.433) kan een ordinale variabele als zijnde van interval meetniveau worden beschouwd, zonder dat het verklaringsmodel verslechtert. We beschouwen derhalve opleiding in deze analyse als zijnde van interval meetniveau. Het geslacht van de respondent hebben we gecodeerd via een *dummy* variabele, verwijzend naar de categorie 'vrouw' (0=man, 1=vrouw).

Methode

De analyses zijn uitgevoerd met Structural Equation Modeling (Jöreskog & Sörbom, 1999). Daartoe zijn twee groepen respondenten geconstrueerd waarvan de gegevens via de *multi-group*-methode zijn geanalyseerd. De eerste groep (n=714) bestaat uit respondenten die geen internet voor privédoeleinden gebruiken en tevens uit respondenten die dat wel doen, maar (nagenoeg) nooit e-mailen of chatten. De tweede groep (n=96) bestaat uit respondenten die wel internet voor privédoeleinden gebruiken en bovendien met zekere regelmaat e-mailen en/of chatten.

Het doel van onze analyse is te komen tot een zo zuinig mogelijk model dat goed past bij de geobserveerde data.² Daarbij is, wat betreft de schalen van sociale steun en eenzaamheid, rekening gehouden met de betrouwbaarheid van de gemeten schalen middels een correctie voor attenuatie (Jöreskog & Sörbom, 1999).

Resultaten

Voordat wordt overgegaan naar het geteste model, kijken we eerst naar tabel 2 met de univariate kenmerken van de offline en de online groep. Hieruit blijkt dat de mensen in de offline groep gemiddeld beduidend ouder zijn dan de mensen in de online groep. De mensen in de online groep zijn iets hoger opgeleid en iets vaker van het mannelijk geslacht. De gemiddelde tijd besteed aan televisie ligt voor de online groep lager dan voor offline groep. Het bezoeken van websites ligt, zowel voor informatie en amusement als voor praktische zaken, zoals verwacht voor de online groep hoger dan voor de offline groep. Mensen uit de offline groep blijken een iets groter sociaal netwerk te hebben en daar iets meer tijd aan te besteden dan mensen uit de online groep. Opvallend is verder dat het online netwerk in de online groep groter is dan het offline netwerk. Ook de tijd besteed aan dit online netwerk is substantieel. Qua sociale steun en ervaren eenzaamheid blijken beide groepen niet veel van elkaar te verschillen.

Tabel 2
Gemiddelden en
standaarddeviaties van
modelvariabelen voor de
groepen offline en online

	offline (n=714)		online (n=93)	
	Gemiddelde	SD	Gemiddelde	SD
leeftijd	53,37	15,23	34,74	16,05
opleiding	6,64	3,09	7,68	2,65
vrouw	,61	,49	,54	,50
blootstelling aan tv	15,42	10,24	13,07	8,36
websurfen voor amusement	,57	2,87	2,21	3,10
websurfen voor informatie	1,05	3,05	2,54	3,05
websurfen voor praktische zaken	,62	1,71	1,45	2,07
omvang offline netwerk	15,82	16,36	14,74	12,70
tijd besteed offline netwerk	7,22	12,93	6,99	9,67
omvang online netwerk	n.v.t.	n.v.t.	19,29	20,77
tijd besteed online netwerk	n.v.t.	n.v.t.	4,91	6,44
ervaren sociale steun	4,14	,66	4,24	,63
eenzaamheid	1,96	,88	1,85	,91

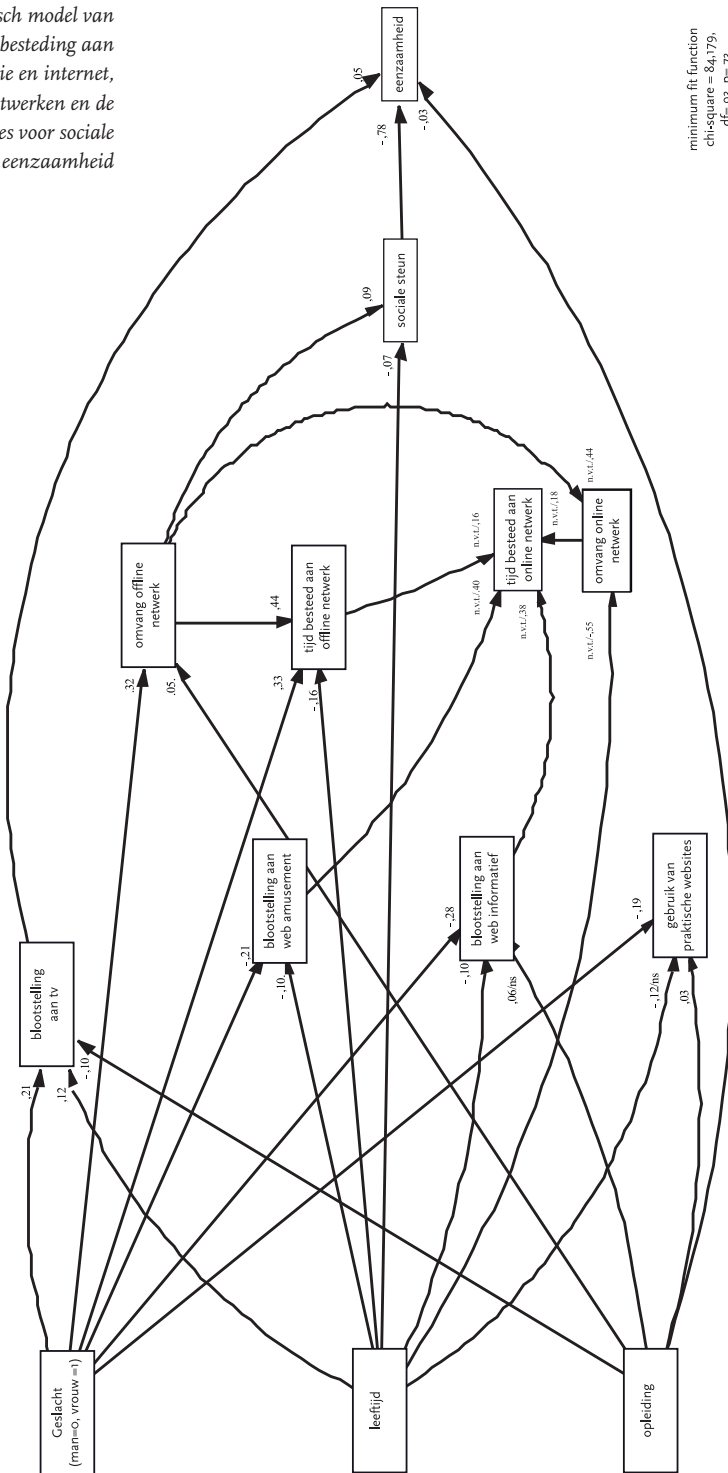
Noot: n.v.t. betekent dat deze concepten niet voor de betreffende groep zijn gemeten.

In figuur 2 staat het gereduceerde empirische model op basis waarvan de toetsing van de hypothesen plaatsvindt. Het model laat zien dat naarmate mensen meer televisiekijken, zij niet per se minder of meer met anderen omgaan: er is namelijk geen verband tussen enerzijds de televisiekijktijd en anderzijds de omvang van het sociaal netwerk en de tijd die daaraan wordt besteed. Hieruit blijkt dat televisiekijken in de tijdsbesteding niet concurreert met het netwerkkapitaal. Hypothese 1 is hiermee verworpen.

Een tweede concurrent in de tijdsbesteding met anderen is de tijd die mensen aan websurfen besteden. Het empirisch model toont aan dat het gebruik van amusementswebsites geen effect heeft op de tijd besteed aan het offline sociaal netwerk. Er is zelfs een positief effect op het online sociaal netwerk. Deze bevindingen geven aan dat er geen evidentie is om hypothese 2 te ondersteunen. Het bezoeken van informatieve websites, dat vaak in verband wordt gebracht met participatie in de samenleving, blijkt geen verband te houden met de tijd besteed aan het offline sociaal netwerk. Er is daarentegen wel een verband met de tijd besteed aan het sociaal netwerk online, waarmee hypothese 3 alleen voor de online groep wordt ondersteund. Het bezoek van websites ten behoeve van praktische zaken, waarvan werd gesteld dat dit een dusdanige tijdsbesparing zou opleveren dat dit ten gunste zou zijn van de omgang met het eigen sociaal netwerk (hypothese 4), blijkt gezien de afwezigheid van significante verbanden niet op te gaan.

De vraag of offline netwerkkapitaal wordt vervangen dan wel aangevuld door online sociaal kapitaal blijkt in het voordeel van aanvulling uit te vallen. De voorspelling dat mensen hun offline netwerk naar de online wereld meenemen (hypothese 5), blijkt op te gaan. Tevens blijkt dat naarmate mensen offline meer tijd besteden aan contact met anderen, zij daaraan ook online meer tijd besteden. Deze verworping van hypothese 6 wijst erop dat de tijd besteed aan het offline netwerk wordt aangevuld door tijd besteed aan het online netwerk. Wat betreft de relaties tussen netwerkomvang en tijdsbesteding aan dat netwerk blijkt dat, voor zowel de offline als de online groep, de netwerkomvang de tijd bepaalt die men eraan besteedt. Hypothese 7 wordt niet verworpen.

Figuur 2
 Empirisch model van tijdsbesteding aan televisie en internet, sociale netwerken en de consequenties voor sociale steun en eenzaamheid



Noot: Regressiecoëfficiënten zijn ongestandaardiseerd. Indien coëfficiënten voor zowel de offline als online groep gelijk zijn, is slechts één coëfficiënt weergegeven. Coëfficiënten die voor beide groepen verschillen, zijn weergegeven vóór (i.c. offline-groep) en na de *forward slash* (i.c. online-groep). Indien een verband tussen variabelen voor beide groepen niet significant is, is geen pijl getrokken. Indien slechts voor één groep geen significant verband is gevonden is dat aan gegeven met 'ns'. Indien een verband niet van toepassing is voor een groep (bijv. leeftijd op omvang *online* netwerk voor de *offline* groep), dan is dit verband aangegeven met 'n.v.t.' (niet van toepassing). Coëfficiënten van leeftijd zijn vermenigvuldigd met tien om verschillen in twee decimalen zichtbaar te maken. Het leeftijdseffect verwijst dan naar de verandering in de afhankelijke variabele als mensen tien jaar ouder worden.

De vraag in welke mate de omvang van een sociaal netwerk daadwerkelijk tot sociale steun en minder eenzaamheid leidt blijkt alleen voor het offline sociaal netwerk op te gaan: naarmate mensen een groter offline sociaal netwerk hebben, des te meer sociale steun zij ervaren. Het blijkt voor deze ervaren steun niet van belang of mensen daadwerkelijk met hun offline netwerk de tijd doorbrengen. Het online sociaal netwerk heeft qua omvang en tijdsbesteding geen invloed op de ervaren sociale steun. Daarmee wordt hypothese 8 alleen voor de online groep verworpen, niet voor de offline groep.

De mate waarin mensen omgaan met hun netwerk (in tijd en omvang) blijkt niet rechtstreeks van invloed te zijn op gevoelens van eenzaamheid. Dit geldt zowel voor mensen die regelmatig internet gebruiken als voor degenen die dat niet doen. Hypothese 9 is daarmee verworpen. Echter, er blijkt wel een *indirecte* relatie te zijn tussen de omvang van het offline netwerk en eenzaamheid: naarmate mensen met een groter offline sociaal netwerk omgaan, voelen zij zich minder eenzaam doordat zij meer sociale steun ervaren van dit offline netwerk. Televisiekijken blijkt ook een significant direct effect te hebben op eenzaamheid. Er is echter geen empirische evidentie dat televisiekijken de omgang met het netwerkcapitaal vermindert en daardoor leidt tot meer eenzaamheid.

Opvallend is het sterke verband tussen sociale steun en eenzaamheid: naarmate mensen meer sociale steun ervaren, voelen zij zich minder eenzaam. Daarmee wordt hypothese 10 niet verworpen.

Omdat eenzaamheid ook als motief kan gelden voor mediagebruik is nagegaan of er sprake is van wederkerige effecten tussen eenzaamheid, netwerkcapitaal en mediagebruik. Er blijken hiervoor geen empirische indicaties te zijn.

Wat betreft de achtergrondkenmerken blijkt dat vrouwen meer televisiekijken. Tevens blijken zij minder te websurfen dan mannen voor zowel amusements- en informatieve als praktische doeleinden. Ook blijken vrouwen een groter offline sociaal netwerk te hebben dan mannen en daar meer tijd aan te besteden. Vrouwen hebben ook online een groter netwerk dan mannen, maar besteden daar minder tijd aan. Deze twee verbanden zijn indirect, gemedieerd door het websurfen voor amusement en informatie.

Naarmate mensen ouder zijn, besteden zij meer tijd aan het kijken naar televisie. Tevens besteden zij minder tijd aan websurfen uit amusements-, informatief en praktisch (alleen voor de offline groep) oogpunt. Naarmate mensen ouder zijn, hebben zij niet zozeer een offline netwerk dat groter of kleiner is, maar besteden zij er minder tijd aan. Voor wat betreft het online netwerk geldt dat dit kleiner is naarmate mensen ouder zijn en dat oudere mensen er indirect minder tijd aan besteden. Daarbij moet wel de kanttekening worden gemaakt dat de online groep gemiddeld bijna twintig jaar jonger is dan de offline groep. Als laatste blijkt dat naarmate mensen ouder zijn, zij minder sociale steun ervaren, hetgeen leidt tot meer gevoelens van eenzaamheid.

Naarmate mensen hoger zijn opgeleid, besteden zij minder tijd aan het kijken naar televisie. Ook blijkt dat een hogere opleiding gepaard gaat met meer websurfen voor informatie (alleen bij offliners) en praktische zaken. Hoger opgeleiden blijken een groter sociaal netwerk te hebben, zowel offline als (indirect) online; aan hun offline netwerk besteden zij (indirect) meer tijd dan lager opgeleiden (gemedieerd door websurfen voor informatie). Er blijkt ten slotte een gering direct verband te zijn tussen opleiding en eenzaamheid: naarmate mensen hoger zijn opgeleid, zijn zij minder eenzaam.

Conclusie en discussie

Op de vraag in welke mate mediagebruik bijdraagt tot of afbreuk doet aan de omgang met anderen in de samenleving en daarmee mogelijk bijdraagt tot een afname van sociale steun en een toename van eenzaamheid geven de resultaten aan dat deze rol beperkt is. Zowel televisiekijken als websurfen blijkt niet verantwoordelijk te zijn voor verminderde sociale contacten. De tijdsbesteding aan websurfen blijkt zelfs een positieve bijdrage te leveren aan de omgang met anderen op het internet. Van minder omgang met anderen door mediagebruik (Nie & Hillygus, 2002; Nie et al., 2002; Putnam, 1995, 2000) blijkt ook geen sprake te zijn. Tevens blijkt dat de omgang met anderen offline positief samengaat met de online sociale interactie. Het offline sociaal netwerk wordt dan ook met het online netwerk aangevuld, in plaats van vervangen. Om met de woorden van Kraut et al. (2002, p.58) te spreken: 'The richer get richer.'

Hoewel er geen indicaties zijn voor een afname van netwerkkapitaal als gevolg van mediagebruik, blijkt de functionele bijdrage van het additionele online netwerkkapitaal aan meer sociale steun en het verminderen van eenzaamheid afwezig. Online netwerkkapitaal leidt niet tot meer sociale steun of minder eenzaamheid. Het offline sociaal netwerk levert daarentegen wel, zij het bescheiden, een positieve bijdrage aan sociale steun en leidt zodoende tot minder eenzaamheid. Resumerend betekent dit dat de functie van het online sociaal netwerk vooralsnog beperkt blijft tot tijdverdrijf – zonder directe vaak veronderstelde negatieve consequenties, maar vooralsnog ook zonder positieve consequenties. Daarmee zou het online onderhouden van sociale contacten niet meer hoeven zijn dan het verdrijven van tijd die men waarschijnlijk niet op een andere wijze kon of wilde besteden. Dit lijkt op hetgeen Knulst (1999) constateerde voor televisie: ongeagende tijd gaat op aan televisie en blijkbaar nu ook aan het onderhouden van netwerkkapitaal op internet.

Hoewel de resultaten vooralsnog geen basis zijn voor eventuele ongerustheid over de negatieve bijdrage van internetgebruik aan sociaal kapitaal, is het de vraag of de hier geconstateerde relaties tussen verschillende vormen van sociaal kapitaal en internetgebruik onveranderlijk zijn of dat deze met het toenemende gebruik van internet in de toekomst zullen veranderen. Vooralsnog is de groep mensen die online sociale contacten onderhouden relatief klein (12 procent) en jong (gemiddelde leeftijd 35 jaar). Voor deze jonge generatie zal het online onderhouden van contacten vanzelfsprekend zijn, hetgeen mogelijk doorgegeven wordt aan volgende generaties. Wellicht wint daarmee online netwerkkapitaal ook aan potentieel ten opzichte van offline netwerken. Daarbij is een verdere differentiatie naar typen sociaal netwerken (i.c. familie, vrienden en kennissen) waardevol. Deze differentiatie geeft mogelijk meer inzicht in de mate van *bridging* en *bonding* met sociale relaties (cf. Putnam, 2000; Williams, 2006). Sinds enkele jaren zijn zogenoemde 'Social Networking Sites' erg populair geworden (Boyd & Ellison, 2007). De vraag die dan gesteld kan worden, is of deze SNS's bridging- en/of bondingpotentieel hebben. Vooralsnog blijkt dat SNS's vooral worden gebruikt om het bestaande (offline) sociaal netwerk online te repliceren (Ofcom, 2008). Zo blijkt dat van de mensen die SNS's gebruiken slechts een minderheid op internet contact aangaat met 'vrienden van vrienden' of zelfs onbekenden. Anderzijds lijken SNS's bridging- en bondingpotentieel te bezit-

ten, aldus onderzoek van Ellison, Steinfeld en Lampe (2007). Daarbij moet de kanttekening worden gemaakt dat deze onderzoeksresultaten opgaan voor studenten die veel van internet gebruikmaken.

Ook is gebleken, onder meer uit studies van Valkenburg en Peter (2007a), Eastin en LaRose (2005) en LaRose et al. (2002) dat het noodzakelijk is sociale steun als concept in theoretische modellen op te nemen. Hoewel de metingen van eenzaamheid en ervaren sociale steun verbeterd kunnen worden, maakt onze studie duidelijk dat deze twee concepten niet enkel theoretisch, maar ook empirisch te onderscheiden zijn.

Methodologische discussie

Deze studie richtte zich op het empirisch testen van onderliggende relaties tussen mediagebruik en internetgebruik inzake netwerkkapitaal, sociale steun en eenzaamheid. Het theoretisch model werd getoetst op basis van een aselechte steekproef uit de Nederlandse bevolking van achttien jaar en ouder. De externe geldigheid van deze onderzoeksresultaten is daarmee groter dan onderzoek dat gebaseerd is op beperkt omschreven populaties zoals jongeren (cf. Valkenburg & Peter, 2007a) of ouderen (cf. Wright, 2000), of zelfs studies op basis van selecte steekproeven (cf. Williams, 2007). Tevens kan met onze studie het gebruik van internet voor het onderhouden van online netwerkkapitaal proportioneel onder de Nederlandse bevolking worden bepaald. Het netwerkkapitaal werd in deze studie opgevat in termen van omvang van en tijd besteed aan sociale contacten. Dit onderscheid werd separaat voor offline en online activiteit gemeten. Daarmee werd bewerkstelligd dat eenduidig te herleiden is welke componenten van netwerkkapitaal werden beïnvloed door mediagebruik, maar ook welke consequenties deze offline en online participatie in het sociaal netwerk hadden voor sociale steun en eenzaamheid.

Een mogelijke verbetering ligt in de meting van eenzaamheid en sociale steun. Deze concepten zijn met een beperkt aantal items, maar desalniettemin betrouwbaar gemeten. In het structurelevergelijkingenmodel is rekening gehouden met de onbetrouwbaarheid van de metingen van beide concepten. De mogelijkheid om de onbetrouwbaarheid van meting te verdisconteren in geschatte regressie-effecten is een additioneel argument om in vervolgonderzoek sociale steun als predictor van eenzaamheid op te nemen. Structural Equation Modeling bood tevens de mogelijkheid om na te gaan of er sprake was van non-recursieve relaties tussen mediagebruik en eenzaamheid, hetgeen niet het geval bleek te zijn.

Een belangrijke verbetering van het onderhavige onderzoek zou kunnen worden gerealiseerd door longitudinaal onderzoek te doen waarbij personen door de tijd worden gevolgd. Wijzigingen in de mate van het gebruik van internet, in de omvang van het offline en online netwerk en de tijd daaraan besteed en de consequenties hiervan voor ervaren sociale steun en eenzaamheid, kunnen preciezer in kaart worden gebracht wanneer één en dezelfde persoon kan worden gevolgd door de tijd.

Noten

- 1 De getransformeerde tijdmetingen hebben een aanzienlijk meer symmetrische verdeling dan de oorspronkelijke. Een bijkomend voordeel is dat de residuen van de getransfor-

meerde tijdsduren, wanneer deze de rol van *afhankelijke* variabelen hebben, qua verdeling meer gelijkenis vertonen met een normale verdeling dan de residuen van de ongetransformeerde tijdsduren. Strikt genomen dienen residuen bij lineaire regressie normaal verdeeld te zijn; schattingen van parameters en hun standaardfouten zijn redelijk bestand tegen niet al te grote schendingen van deze assumptie. Een laatste voordeel van genoemde worteltransformatie is dat er zo minder extreme tijdswaarden voorkomen die geschatte regressie-effecten zouden kunnen vertekenen. Om dezelfde redenen hebben we de metingen van aantallen personen in offline en online netwerk getransformeerd, eveneens door middel van de vierkantswortel. Voor onze hypothesen, die globaal geformuleerd zijn in termen van 'hoe meer/minder... hoe meer/minder...' heeft de worteltransformatie geen consequenties.

- 2 In de uitgevoerde analyse zijn vier fasen te onderscheiden. In fase 1 is, voor beide groepen apart, per afhankelijke variabele via een *stepwise* selectieprocedure gezocht naar predictoren met significant van nul afwijkende effecten ($\alpha = .05$). In fase 2 worden alle effecten van de in fase 1 geselecteerde predictoren voor beide groepen apart geschat; effecten die slechts voor één groep significant bleken in fase 1 worden nu ook voor de andere groep geschat. Dit levert een uitgangsmodel van waaruit naar een zuiniger model wordt gezocht. Dat laatste gebeurt in fase 3, waarin wordt nagegaan of het gelijkstellen van de effecten voor beide groepen tot een significant slechtere modelfit leidt. Als dat zo is, laten we de effecten variëren in de beide groepen. In fase 4 ten slotte worden effecten die in één van beide groepen niet significant van nul afwijken, op nul gesteld. Het zo gevonden eindmodel, gepresenteerd in figuur 2, heeft de volgende goede modelfit: minimum fit function chi-square = 84,18, df = 93, p = .73.
- 3 Alle indirecte effecten die worden besproken zijn significant ($\alpha = .05$).

Literatuur

- Beaudoin, C.E. (2007). Mass media use, neighborliness, and social support. Assessing causal links with panel data. *Communication Research*, 34(6), 637-664.
- Bollen, K.A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: Wiley.
- Boneva, B., R. Kraut & D. Frohlich (2001). Using e-mail for personal relationships the difference gender makes. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 530-549.
- Boyd, D.M. & N.B. Ellison (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1). Opgehaald 18 januari 2008: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html>
- Caplan, S.E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety, and problematic Internet use. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(2), 234-242.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human-Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 595-5120.
- Draak, M. den (2006). Gezondheid. In A.H. de Boer (red.), *Rapportage ouderen 2006. Veranderingen in de levenssituatie en levensloop* (pp. 109-139). Den Haag: SCP.
- Dykstra, P.A., T.G. van Tilburg & J.D. Gierveld (2005). Changes in older adult loneliness. Results from a seven-year longitudinal study. *Research on Aging*, 27(6), 725-747.
- Haan, J. de & F. Huysmans (2006). Informatievaardigheden in een Kennissamenleving. In SCP (red.), *Sociaal en cultureel rapport 2006. Investeren in vermogen* (pp. 91-116). Den Haag: SCP.
- Eastin, M.S. & R. LaRose (2005). Alt.support: modeling social support online. *Computers in Human Behavior*, 21(6), 977-992.
- Eijnden, R. van den & A. Vermulst (2006). Online communicatie, compulsief internetgebruik en het psychosociale welbevinden van jongeren. In J. de Haan & C.

- van 't Hof (red.), *Jaarboek ICT en samenleving 2006. De digitale generatie* (pp. 25-46). Amsterdam: Boom. Ellison, N.B., C. Steinfield & C. Lampe (2007). The benefits of Facebook 'friends': Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4). Opgehaald 23 april, 2008: <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/ellison.html>
- Finn, S. & M.B. Gorr (1988). Social Isolation and Social Support as Correlates of Television Viewing Motivations. *Communication Research*, 15(2), 135-158.
- Franzen, A. (2000). Does the Internet make us lonely? *European Sociological Review*, 16(4), 427-438.
- Gerbner, G., L. Gross, M. Morgan & N. Signorielli (1980). The Mainstreaming of America. Violence Profile No 11. *Journal of Communication*, 30(3), 10-29.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Haythornthwaite, C. (2002). Strong, weak, and latent ties and the impact of new media. *Information Society*, 18(5), 385-401.
- Huysmans, F., J. de Haan, A. van den Broek & E. van Ingen (2006). Wat we doen in de vrije tijd. In B.K.A. van den Broek, J. de Haan, L. Harms, F. Huysmans & E. van Ingen (red.), *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden* (pp. 42-55). Den Haag: SCP.
- Jöreskog, K.G. & D. Sörbom (1999). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Chicago: Scientific Software International.
- Katz, J.E., R.E. Rice & P. Aspden (2001). The Internet, 1995-2000. Access, civic involvement, and social interaction. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 405-419.
- Kavanaugh, A., J.M. Carroll, M.B. Rosson, T.T. Zin & D.D. Reese (2005). Community networks: Where offline communities meet online. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(4). Opgehaald 22 april 2008: <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue4/kavanaugh.html>
- Kavanaugh, A.L., D.D. Reese, J.M. Carroll & M.B. Rosson (2005). Weak ties in networked communities. *Information Society*, 21(2), 119-131.
- Knulst, W. (1999). Media en Tijdsbesteding 1955-1995. In J. van Cuilenburg, P. Neijens & O. Scholten (red.), *Media in overvloed* (pp. 101-117). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kraut, R., S. Kiesler, B. Boneva, J. Cummings, V. Helgeson & A. Crawford (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*, 58(1), 49-74.
- Kraut, R., M. Patterson, V. Lundmark, S. Kiesler, T. Mukopadhyay & W. Scherlis (1998). Internet paradox. A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*, 53(9), 1017-1031.
- LaRose, S., F. Guay & M. Boivin (2002). Attachment, social support, and loneliness in young adulthood: A test of two models. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(5), 684-693. Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and social action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moody, E.J. (2001). Internet use and its relationship to loneliness. *Cyberpsychology & Behavior*, 4(3), 393-401.
- Neustadl, A. & J.P. Robinson (2002). Social Contact Differences Among Internet Users and Nonusers in the General Social Survey. *IT & Society*, 1(1), 73-102.
- Nie, N.H. & D.S. Hillygus (2002). The Impact of Internet Use on Sociability: Time-Diary Findings. *IT & Society*, 1(1), 1-20.
- Nie, N.H., D.S. Hillygus & L. Erbring (2002). Internet Use, Interpersonal Relations, and Sociability. A Time Diary Study. In B. Wellman & C. Haythornthwaite (red.), *The Internet in everyday life* (pp. 215-262). Malden: Blackwell.
- Norris, P. (1996). Does television erode social capital? A reply to Putnam. *Ps-Political Science & Politics*, 29(3), 474-480.

- Ofcom** (2008). *Social Networking. A quantitative and qualitative research report into attitudes, behaviours and use*. Londen: Ofcom. Office of Communications. Opgehaald juni 2008: www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy/medlitpub/medlitpubr/ss/socialnetworking/report.pdf
- Papacharissi, Z. & A.M. Rubin** (2000). Predictors of Internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44(2), 175-196.
- Perse, E.M. & A.M. Rubin** (1990). Chronic loneliness and television use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 34(1), 37-53.
- Potter, W.J.** (1993). Cultivation theory and research. A conceptual critique. *Human Communication Research*, 19(4), 564-601.
- Putnam, R.D.** (1995). Tuning In, Tuning Out. The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Ps-Political Science & Politics*, 28(4), 664-683.
- Putnam, R.D.** (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Quan-Haase, A., B. Wellman, J.C. Witte & K.N. Hampton** (2002). Capitalizing on the Net. Social Contact, Civic Engagement, and Sense of Community. In B. Wellman & C. Haythornthwaite (red.), *The Internet in everyday life* (pp. 291-324). Londen: Blackwell.
- Rice, R.E.** (2002). Primary issues in Internet use: Access, civic and community involvement, and social interaction and expression. In L. Lievrouw & S. Livingstone (red.), *Handbook of new media. Social shapings and consequences of ICTS* (pp. 105-135). Londen: SAGE.
- Rubin, A.M.** (1984). Ritualized and instrumental television viewing. *Journal of Communication*, 34(3), 67-77.
- Shah, D.V., J.M. McLeod & S.H. Yoon** (2001). Communication, context, and community. An exploration of print, broadcast, and Internet influences. *Communication Research*, 28(4), 464-506.
- Song, I., R. LaRose, M.S. Eastin & C.A. Lin** (2004). Internet gratifications and Internet addiction: On the uses and abuses of new media. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(4), 384-394.
- Valkenburg, P.M. & J. Peter** (2007a). Internet communication and its relation to well-being: Identifying some underlying mechanisms. *Media Psychology*, 9(1), 43-58.
- Valkenburg, P.M. & J. Peter** (2007b). Online communication and adolescent well-being: Testing the stimulation versus the displacement hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4). Opgehaald 23 januari 2008: <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/valkenburg.html>
- Weaver, J.B.** (2003). Individual differences in television viewing motives. *Personality and Individual Differences*, 35(6), 1427-1437.
- Weiser, E.B.** (2001). The functions of Internet use and their social and psychological consequences. *Cyberpsychology & Behavior*, 4(6), 723-743.
- Wellman, B. & M. Gulia** (1999). Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone. In M. Smith & K. Peter (red.), *Communities in cyberspace* (pp. 167-194). New York: Routledge.
- Wellman, B., A.Q. Haase, J. Witte & K. Hampton** (2001). Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation, and community commitment. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 436-455.
- Williams, D.** (2006). On and off the 'net: Scales for Social Capital in an online era. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(2). Opgehaald 17 januari 2007: <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue2/williams.html>
- Williams, D.** (2007). The impact of time online: Social capital and cyberbalkanization. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(3), 398-406.
- Wright, K.** (2000). Computer-mediated social support, older adults, and coping. *Journal of Communication*, 50(3), 100-118.

Zhao, S.Y. (2006). Do Internet users have more social ties? A call for differentiated analyses of Internet use. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(3), 20. Opgehaald 20 augustus 2007: <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue3/zhao.html>

Abstract

Maurice Vergeer and Ben Pelzer

Exposure to television, online and offline network capital and loneliness

This study sets out to identify relations between the use of television and the Internet, network capital as a resource, social support and loneli-

ness. Using a nationwide sample and structural equation modeling, the assumption that (new) media technology destroys social capital is not supported. Moreover, online network capital augments offline network capital. However, this additional online network capital seems to be less useful for offering social support and decreasing loneliness.

Key words:

social capital, loneliness, Internet, television, social support